

EUL CA STRUCTURĂ A ALTERITĂȚII ORIGINARE

RAMONA ARDELEAN

The Ego as Structure of Originary Alterity. Within this article is presented a subject of large interest of the Ego as structure of originary alterity which claims that the Ego is from the very beginning „the other”. Seen as an illusory, imaginary and temporary structure, the Ego represents the eternal archetype of fragmentation and conflict between people. The revolution of quantum theory revealed the impossibility to analyze the world in separate parts, showing that the universe is interconnected.

Keywords: Ego, other, alterity, imaginary and temporary structure, nonseparability, quantum theory.

1. CĂDEREA ÎN TEMPORALITATE

Nașterea omului reprezintă un eveniment crucial. Atât de cutremurător resimțit, încât drama omului pare a fi intim legată de drama nașterii sale, ca traumă originară, în care faptul de „a fi aruncat în lume” (Heidegger), de a fi proiectat în afară, în timp și spațiu, într-o stranie exterioritate și *ex-centricitate* deschide trapa spre fiorul angoasei existențiale.

Dar angoasa existențială, ca prim simptom al nașterii, nu exprimă oare sentimentul dureros și abisal al unei pierderi...? Al unei separații de sursa primordială în care „locuind” să fi avut acces la o unitate de ordin superior, absolut? Altfel, cum ne-am putea explica dorul, dorința, nostalgia după unitatea pierdută, ce se proiectează ca timp *trecut*, ca „nostalgie a originilor”, precum și dorul, dorința, aspirația omului, ce se proiectează ca timp *viitor*, după unitatea primordială?

Se conturează, astfel, premisele existențiale ale dinamicii timpului în cele două dimensiuni psihologice ale sale, de trecut și viitor, ca proiecții, ca ipostaze ale dorului, dorinței.

Primul nostru leagăn fiind acela al unității originare, iar nașterea fiind separarea de această unitate, destinul omului pare a fi, printr-o logică circulară, intrinsec legat de refacerea unității, în absența căreia el nu-și poate afla liniștea, echilibrul și sănătatea, boala, sub toate manifestările ei, nefiind decât expresia pierderii unității, ca *alteritate*, ca înstrăinare continuă de sine.

Ceea ce doresc să sugerez de la bun început se exprimă în intuiția faptului că pe acest gol existențial, generat de „neajunsul” nașterii și care e resimțit extrem de

angoasant, se greșează, se proiectează sentimentul subiectiv și iluzoriu al timpului, ca dorință a devenirii, ca dorință de a deveni ceva, *alt-ceva*, respectiv *Altul*, ca moment constitutiv a ceea ce numim în sens generic *Eul*.

Nefiind, omul dorește să devină ceva, *alt-ceva* decât nimicul, golul, ceea ce l-a făcut pe Emil Cioran să spună că „dacă Dumnezeu a afirmat despre sine că este «Cel ce este», omul, dimpotrivă, s-ar putea defini pe sine spunând că este «cel care nu este»¹. Tocmai această lipsă, gol sau deficit existențial trezește în om dorința devenirii, el nefiind decât golul pe care încearcă să-l umple cu ceva, cu tot acest „adaos de neființă”, cum ar zice Plotin.

Omul se agață astfel de iluzia devenirii, de iluzia evoluției, de iluzia timpului, prin care vrând să devină *Altul*, el, neîndoielnic, evoluează, dar *împotriva lui însuși*, într-o continuă rivalitate și dualitate cu sine care îl alienează în *structura alterității originare*, în care *Eul este Altul* și în care *Altul*, care e întotdeauna legat de dorința devenirii, produce *Eul*, sursa tuturor conflictelor vieții, modelul etern al fragmentării și al conflictului interior și exterior.

2. EUL CA STRUCTURĂ IMAGINARĂ

Dar ce înseamnă că *Eul este Altul*? Psihanaliza ne spune că *Eul* se formează prin identificarea cu propria imagine reflectată, ceea ce înseamnă că *Eul* nu se vede direct, ci doar indirect, prin intermediul imaginii reflectate. Atunci când subiectul își vede imaginea reflectată, în oglindă sau în celălalt, el se înstrăinează, se îndepărtează de sine, deoarece se confundă, *se identifică cu acea imagine, care e Altul*, și care reprezintă momentul constitutiv al *alt-erării* de sine, ca geneză a *Eului*.

Cine nu se recunoaște în *mitul lui Narcis*, cel îndrăgostit de propria imagine? E de-ajuns, se pare, să te vezi o dată pentru a fi prins, vrăjit, captivat și orbit de propria imagine oglindită, de propria umbră, de acest „neant luminos” sau de această carapace a unei identități străine, ca expresie a falsei identități.

Deosebit de semnificativă este aici contribuția psihanalistului francez Jacques Lacan cu privire la *stadiul oglinzii*. Considerat punctul de referință al întregii opere lacaniene, stadiul oglinzii (*stade du miroir*) reprezintă un argument cât se poate de solid, de temeinic și de științific în sensul dezvoltării structurii imaginare și iluzorii a *Eului*, afirmând că acesta nu are o realitate autonomă și de sine stătătoare, ci este la origine *Altul*.

Conceptul inițial ca stadiu al dezvoltării copilului între 6 și 18 luni, conceptul de stadiu al oglinzii pune mai puțin accent pe componenta istorică și mai mult pe componenta *structurală*, adică pe acea structură a subiectivității umane numită de Lacan *paradigma ordinii imaginare*, în care subiectul e prins, vrăjit, captivat și hipnotizat de propria sa imagine.

¹ Emil Cioran, *Căderea în timp*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 15.

Stadiul oglinzii trimite, astfel, la mitul lui Narcis, luat în sensul lui cel mai adânc, acela de neputință, de insuficiență vitală a copilului, de prematuritate care constituie cauza *alienării imaginare în oglindă*. Dat fiind că sistemul vizual al copilului e mai avansat decât cel motric, acest lucru permite copilului să-și vadă imaginea în oglindă înainte de a ajunge la controlul mișcărilor corporale². Rezultă de aici un contrast cu necoordonarea corpului, resimțit ca un corp fragmentat, și o rivalitate cu propria imagine, ceea ce dă naștere unei tensiuni agresive între subiect și imagine, tensiune rezolvată prin identificarea subiectului cu imaginea.

Constituirea Eului are loc, deci, prin procesul identificării cu propria imagine reflectată, moment descris de Lacan ca fiind unul de jubilație. „Bucuria copilului e datorată triumfului său imaginar în anticiparea unui grad de coordonare musculară pe care nu a atins-o încă în realitate.”³ Astfel, imaginarul, ca tărâm al imaginii, are de la bun început caracterul iluzoriu de integralitate, sinteză, autonomie, dualitate, asemănare și completitudine. „Imaginea subiectului în oglindă îi dă acestuia iluzia unei completitudini și îl fascinează. Această completitudine este însă iluzorie. Eul nu este decât imagine.”⁴

Eul se formează prin identificarea cu seamănel sau cu imaginea reflectată, adică cu imaginea ideală a lui însuși, în care *Eul și seamănel*, imaginea reflectată, formează *relația duală* prototipală, care este fundamental narcisică. Narcisismului îi este constitutivă agresivitatea, în sensul unei *rivalități continue cu sine însuși*, în încercarea de a menține identificarea născută în stadiul oglinzii. Această „identificare narcisică reprezintă cauza fundamentală a alienării subiectului ce culminează în carapacea unei identități înstrăinate”⁵.

Eul este, așadar, la origine Altul, ceea ce l-a făcut pe Lacan să vorbească de caracterul imaginar, de nălucă, de aparență și de iluzie al Eului, plasat mereu în afară, într-o exterioritate radicală în raport cu subiectul.

Stadiul oglinzii arată, prin urmare, că „Eul este rezultatul unei înțelegeri greșite (*méconnaissance*)”⁶, deoarece introduce subiectul în ordinea imaginară. Acest imaginar are o putere captivantă asupra subiectului datorită efectului „hipnotic” al imaginii reflectate de care trebuie să ne detașăm pentru a întrezări realitatea subiectului.

Operând doar în registrul imaginilor, imaginarului sau „umbrelor luminoase”, Eul nu poate avea sau primi o *întemeiere ontologică*, aceea de realitate autonomă, de sine-stătătoare, rămânând doar la stadiul de simplă „iluzie optică a conștiinței”,

² Gilbert Diatkine, *Jacques Lacan*, Editura Fundației Generația, București, 2002, p. 20.

³ Dylan Evans, *Dicționar introductiv de psihanaliză lacaniană*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p. 274.

⁴ Gilbert Diatkine, *op. cit.*, p. 20.

⁵ J.D. Nasio, *Conceptele fundamentale ale psihanalizei*, Editura Iri, București, 1999, p. 66.

⁶ Dylan Evans, *op. cit.*, p. 275.

după cum, genial, a afirmat Einstein, adăugând că valoarea reală a subiectului stă în măsura și sensul în care „a reușit să se elibereze de eul său”, adică de iluzia care oculta conștiința realității subiectului.

Cu privire la acest lucru, s-ar putea sugera o analogie cu *mitul Peșterii* al lui Platon, în care acesta arată că omul suferă de un viciu sau de o ignoranță fundamentală, aceea de a nu putea cunoaște „lumea realității”, el lăsându-se prins și captivat de „lumea umbrelor”, de tărâmul imaginarului și iluzoriului în care imaginile lucrurilor sunt luate drept realitate, așa cum în peșteră prizonierii, legați de gât, de mâini și de picioare pentru a nu putea privi decât înainte, consideră umbrele proiectate de focul din peșteră drept realitate.

Platon are aici în vedere o *distincție crucială*, aceea dintre *imagine și realitate, dintre iluzie și realitate*, iar „dezvrăjirea”, ca soluție a ieșirii din iluzie și a intrării în realitate, este posibilă doar prin „dezlegarea” prizonierului astfel încât acesta să nu mai privească doar înainte, ci să-și poată întoarce sau răsuci privirea spre ceea ce stă în spatele ei, adică spre cauză, spre sursa de lumină, caz în care el ar ieși din peșteră și ar putea întrezări realitatea neumbrită și nemodificată, realitatea așa cum este ea.

O astfel de „dezvrăjire” este necesară nu doar în domeniul cunoașterii lumii, ci și în domeniul cunoașterii subiectului în privința căruia persistă una dintre cele mai mari ignoranțe. Asemenea prizonierilor din peștera lui Platon care vrăjiți de imaginile reflectate ale lucrurilor le confundau cu realitatea, plasându-se astfel în sfera iluziei, noi, la rândul-ne, vrăjiți, captivați și hipnotizați de imaginile reflectate ale Eului nostrum, ajungem să-l confundăm cu propria noastră realitate, instituind una dintre cele mai mari iluzii, iluzia că Eul ar putea avea propria identitate, că „Eu” ar putea fi identic cu „Eu”, că „Eu” ar putea fi identicul meu.

În realitate însă, structura Eului, așa cum am văzut, nu se bazează pe identitate, pe „Eu” sunt „Eu”, ci pe o falsă identitate, adică pe *identificarea* cu *altceva, altcineva*, respectiv pe *Eu sunt Altul*.

Pe această structură imaginară a Eului, propusă de Jacques Lacan, se va clădi apoi structura temporală a Eului, întreaga *structură spațio-temporală* proiectându-l pe om în afara lui însuși, într-o exterioritate radicală ce devine și alienarea fundamentală a subiectului prins în carapacea unei false și străine identități.

3. EUL CA STRUCTURĂ TEMPORALĂ

În acest sens, ceea ce doresc să subliniez, ca o completare la perspectiva lui J. Lacan, este faptul că timpul, ca mișcare a dorinței de a deveni ceva, reprezintă motorul, dinamul ce creează în cadrul structurii imaginare a Eului, susținută de Lacan, întreaga *structură temporală a Eului*, în sensul că ceea ce numim „Altul” reprezintă proiecția dorinței sub forma unei imagini ideale, adică sub forma unui

„viitor” ce nu există încă în realitate. Momentul identificării – confundării – subiectului cu imaginea ideală a lui însuși stă la baza genezei Eului, ca moment al exclamației „Eu sunt Acela”, adică Altul, moment în care imaginea din afară, din exterior, se mută în interior și creează Eul. Așadar, Altul, care e legat de un ideal, adică de dimensiunea viitorului, produce Eul, dimensiunea trecutului, ceea ce înseamnă, într-o perspectivă inversată, că B îl produce pe A.

Identificarea cu imaginea primară, ca primă achiziție, stă la baza seriei de identificări secundare, ca achiziții ulterioare, cu familia, națiunea, rasa, religia, ideologia, tradiția, cultura etc., tot acest proces de identificare cu diferite imagini, idei și simboluri, al cărui rezultat este Eul, stând la baza fragmentării și conflictului intersubiectiv, deoarece statuează diviziuni ca: „țara mea”, „familia mea”, „religia mea”, „credința mea”, făcându-i pe oameni să lupte împotriva altora și să se irosească în acțiuni opuse, contradictorii, în care fiecare „eu” se luptă cu un alt „eu”. Astfel, spațiul minții noastre e îngustat de *identificarea cu aceste „obiecte parțiale” care produc conștiința individuală, Eul, ca totalitate a acestei cunoașteri psihologice bazate pe timp.*

Prin urmare, întreaga structură, întregul proces psihologic, e aservit timpului, devenirii, acesta fiind modelul, tiparul pe care funcționează mintea. Dat fiind că gândim mereu în termeni de trecut și de viitor, nu suntem niciodată pe deplin conștienți de *prezent*, de *ceea ce este*. În acest sens, spune Krishnamurti⁷, „există întotdeauna în plan psihologic posibilitatea de a fugi din fața lui ceea ce este, fuga de ceea ce sunt, de ceea ce mă nemulțumește către o stare care mă poate satisface”⁸. Creierul nostru e atât de obișnuit cu ideea evoluționistă de a deveni ceva, încât el este „programat” să funcționeze în stare de conflict și să perpetueze același vechi model al dualității și conflictului, considerat modelul vieții.

Timpul, devenirea, în cele două ipostaze psihologice de trecut și de viitor, reprezintă, așadar, modelul, tiparul, structura alterității originare a Eului, a cărui mișcare, devenire sau „afirmare prin fugă” e de natură iluzorie, plasându-se într-o exterioritate radicală în raport cu subiectul și eludând *prezentul, realitatea, ceea ce este*.

Este vorba de tendința simptomatică a omului de a căuta și de a-și orienta facultățile doar în afară, în exterior, adică acolo unde e mai vizibil și mai facil, ca în povestirea aceea despre un om care pierzându-și cheia e întrebat de un trecător

⁷ Jiddhu Krishnamurti este considerat unul dintre cei mai autentici mesageri spirituali ai lumii contemporane, a cărui conștiință trează ne propune o analiză deosebit de pertinentă și de lucidă a problemelor și crizelor fundamentale cu care se confruntă omenirea. S-a bucurat de o prețuire enormă din partea elitelor științifice, artistice și culturale ale vremii. Dalai Lama nu s-a sfiit să-l numească „unul dintre cei mai mari gânditori ai secolului al XX-lea”, iar Revista „Time” „unul dintre cei cinci sfinți ai secolului al XX-lea”.

⁸ Jiddhu Krishnamurti, *The Network of Thought*, Krishnamurti Foundation Trust Ltd., London, 1982, p. 55.

dacă în locul acela a pierdut-o, iar el a răspuns cât se poate de sincer: „Nu, dar aici este lumină”⁹. Avid să cucerească universul, lumea, adică spațiul exterior, omul ajunge să evolueze împotriva lui însuși, pierzându-și spațiul interior și proiectându-l apoi în exterior, dar negăsindu-l pentru simplul motiv că nu caută unde trebuie, în direcția cea bună. Astfel, „în loc să încerce a se regăsi, a se întâlni cu fondul său intemporal, el și-a orientat facultățile către exterior, către istorie. Dacă le-ar fi interiorizat, dacă le-ar fi modificat funcționarea și direcția, ar fi reușit să-și asigure mântuirea.”¹⁰ Căci, „a găsi oriunde mai multă realitate decât în tine însuși înseamnă a recunoaște că ai apucat pe o cale greșită și că-ți meriți decăderea”¹¹.

Ajunși în acest punct, ne putem întreba dacă poate fi fisurat acest tipar evoluționist al minții bazat pe ideea de timp și devenire. Este oare posibilă o revoluție psihologică care să pună capăt acestui etern model al devenirii și conflictului? Și asta deoarece în plan psihologic noi n-am cunoscut altă mișcare decât cea din lumea exterioară, spațio-temporală, întregul proces psihologic fiind orientat spre exterior.

În acest sens, adâncimea viziunii lui Krishnamurti ne dezvăluie arta de a privi lumea și pe noi înșine într-o manieră directă, nefragmentată, în care „observatorul” nu e separat de „lucrul observat”. Referitor la aceasta, el spune: „Când omul va percepe mișcarea propriei sale conștiințe, el va vedea distincția dintre observator și lucrul observat, dintre gânditor și gândire. El va descoperi că această distincție este o iluzie. Atunci va apare acea observare pură care este viziune directă, fără nicio urmă provenind din trecut. Această viziune în afara timpului produce în spirit o schimbare profundă și radicală.”¹²

Este vorba de acea artă de a fi într-o stare de atenție și receptivitate pasivă, nediscriminatorie, care permite lucrurilor să vorbească și să se dezvăluie din ele însele, fără intenția sau dorința de a obține un rezultat psihologic, adică *fără intervenția gândirii, memoriei, dorinței, voinței sau alegerii*, toate acestea fiind bazate pe timp, pe devenire. În această observare purificată de orice intervenție, nu există niciun spațiu și niciun interval de timp între „observator” și „lucrul observat”, nu există decât atenție, iar această atenție nu e grefată de timp.

Această stare de receptivitate nediscriminatorie, în care nu mai există „centru”, adică „eu” și în care mintea nu mai funcționează parțial, ci total, integral, ajunge, golindu-se de trecut, să pătrundă cu adevărat semnificația morții, a sfârșitului psihologic, a sfârșitului a tot ceea ce reprezintă Eul – numele, familia, tradiția, moștenirea rasială și culturală, ceea ce duce la abolirea limitelor conștiinței individuale, în care nemaexistând „Eu” și „Tu”, „conștiința mea” și „conștiința ta”, acest lucru

⁹ Jean-Claude Carrière, *Cercul Mincinoșilor*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 336.

¹⁰ Emil Cioran, *op. cit.*, p. 20.

¹¹ *Ibidem*, p. 16.

¹² Jiddhu Krishnamurti, *Commentaries on Living*, Krishnamurti Foundation India, 1975, p. 58.

face posibilă conștientizarea faptului că „Eu sunt Lumea și lumea este eu”¹³ – nonseparabilitate. Din percepția profundă a acestui fapt se naște compasiunea, iubirea care afectează straturile adânci ale conștiinței umane, iar acest lucru provoacă o profundă revoluție interioară.

4. SUBIECTUL INCONȘTIENTULUI

Dacă, așa cum spuneam inițial, destinul omului e intrinsec legat de refacerea unității primordiale, în absența căreia omul nu-și poate afla echilibrul, dezechilibrul, sub toate formele lui, nefiind decât expresia pierderii unității, al cărei efect este Eul, conștiința individuală, atunci, parcurgând drumul invers, *de la efect la cauză*, vom putea descoperi adevăratul subiect, *subiectul inconștientului*, care fiind unul și comun tuturor ființelor reprezintă limbajul universal, singurul care, în măsura în care avem acces la el, ne poate vindeca de *alteritatea originară* a Eului făcând posibilă acea comunicare spontană, instantanee, adică fără spațiu și fără timp, de la „inconștient la inconștient”, relevându-ne dimensiunea unității și identității cu sine și cu lumea, adică dimensiunea *nonseparabilității și nondualității* în care are loc fuziunea subiectului cu obiectul și recuperarea unității ontologice.

Din această perspectivă a subiectului inconștientului ne putem întreba cu un sentiment de adâncă mirare: *Cine* vorbește, trăiește, suspină, se bucură și suferă în noi? *Cine* dorește, se zbate și se frământă în noi? Noi trăim în lume sau lumea trăiește în noi? E, de aceea, un sentiment uriaș și cu adevărat extraordinar acela de a întui că întreg centrul de greutate al lumii se mută și „fecundează” asupra individului care e chemat să-l „conțină”, să-l integreze și, în fine, să-l nască, să-l elibereze... Căci nu noi trăim în lume, ci lumea trăiește în noi, „nu eu sufăr în lume, ci lumea suferă în mine. Individul există doar în măsura în care concentrează durerile mute ale lucrurilor. Și tot așa, el nu-i viață decât din clipa în care de la vierme la Dumnezeu, vietățile se bucură și gem în el.”¹⁴

Ceea ce doresc să accentuez în mod deosebit e acest imens, acest teribil fapt că nu noi, în calitate de conștiințe individuale, ne zbatem și suferim în lume, ci întregul conținut al omenirii se zbate, suferă, respiră și trăiește în noi, cerându-și rezolvarea, eliberarea. „Înțelegând acest lucru nu intelectual, nu ca pe o idee, ci cât se poate de real poate că tentativa singulară a eului de a suferi ar deveni ceva global și s-ar ivi o atitudine cu totul diferită.”¹⁵ Semnificația acestei înțelegeri ar fi atunci enormă, deoarece am descoperi uimitorul fapt că individul reprezintă întreaga

¹³ Jiddhu Krishnamurti, *The Network of Thought*, op. cit., p. 94.

¹⁴ Emil Cioran, *Amurgul gândurilor*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 128.

¹⁵ Jiddhu Krishnamurti, *The Wholeness of Life*, Krishnamurti Foundation Trust Ltd., London, 1978, p. 154.

omenire, ceea ce ar duce la eliberarea de limitele conștiinței individuale, în sensul trăirii unei vieți care nu e doar a mea, ci a întregii umanități. Trăirea profundă a acestui fapt naște compasiunea, iubirea care afectează la nivel adânc, „subatomic” straturile conștiinței umane, provocând o profundă mutație psihologică, strâns legată de sfârșitul Eului, ca structură a alterității originare.

5. REVOLUȚIA MECANICII CUANTICE

De altfel, în secolul XX, una dintre cele mai radicale revoluții cognitive aparține mecanicii cuantice, a acelei teorii a fizicii care afirmă că *lumea nu poate fi analizată în termeni de realitate separabilă*, așa cum ne-a obișnuit fizica clasică, atomist-newtoniană. Adică „nici un sistem nu poate fi analizat în părți ale căror proprietăți să nu depindă de starea întregului sistem – nonseparabilitatea cuantică”¹⁶. Aceasta înseamnă că lumea e văzută ca o entitate coerentă, ca o „țesătură” dinamică de evenimente aflate în interacțiune, în care fiecare parte e conectată cu toate celelalte din univers, fiecare parte conținând totalitatea, orice acțiune exercitată asupra părții răsfrângându-se asupra întregului și invers, orice parte suferind influența tuturor evenimentelor ce se petrec în întreg. Dat fiind că partea nu poate fi separată de întreg, atunci „fundamentul lumii nu poate fi partea cea mai mică sau «cărămida ultimă», ci întregul. Acest întreg nu reprezintă o sumă a părților, nu se obține prin integrare pornind de la părți, ci este logic și ontologic anterior părților.”¹⁷ Așadar, în concepția mecanicii cuantice totul în univers e legat și, ceea ce este foarte important, nimic nu are caracter esențial prin el însuși, nimic nu are o identitate precisă, în sensul că proprietățile părții rezultă din proprietățile celorlalte părți ale întregului.

Acest lucru a condus la revoluția modului de a gândi și privi realitatea, aceasta nemaifiind concepută într-o manieră statică, rigidă, în care cel ce gândește ar fi separat de lucrul observat, ci într-o manieră dinamică, organică, nonseparabilă, în care distincțiile cu care ne-am obișnuit să operăm, acelea de tipul parte-întreg, individ-societate, observator-lucru observat, conștiință-materie se resorb și descriu procesul unic al unei realități nefărămițate, indivizibile și „plenitudinale”.

Implicațiile acestei viziuni comportă o semnificație enormă, în strânsă legătură cu revalorificarea completă a tuturor raporturilor – om-om, om-natură, om-societate, om-univers – ca și cu înțelegerea profundă a faptului că *individul reprezintă în fond întreaga omenire*, fiind răspunzător pentru destinul ei.

¹⁶ Horia-Roman Patapievic, *Cuvânt înainte* la David Bohm, *Plenitudinea lumii și ordinea ei*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 17.

¹⁷ *Ibidem*.

Prin aceasta, noua paradigmă a mecanicii cuantice se apropie mai mult ca oricând de filosofie, artă, religie și mistică, respectiv de perspectiva nondualității și unității vieții, a artei de a privi lucrurile într-o manieră fluidă, curgătoare și nedivizată în care privitorul nu e separat de obiectul privit sau, generic, în care subiectul nu e separat de obiect, ceea ce validează una dintre cele mai vechi și mai fundamentale intuiții umane, aceea a unității originare.

BIBLIOGRAFIE

- Bohm, David, *Plenitudinea lumii și ordinea ei*, Editura Humanitas, București, 1995.
Carrière, Jean-Claude, *Cercul Mincinoșilor*, Editura Humanitas, București, 2007.
Cioran, Emil, *Amurgul gândurilor*, Editura Humanitas, București, 1991.
Cioran, Emil, *Căderea în timp*, Editura Humanitas, București.
Diatkine, Gilbert, *Jacques Lacan*, Editura Fundației Generația, București, 2002.
Evans, Dylan, *Dicționar introductiv de psihanaliză lacaniană*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
Krishnamurti, Jiddhu, *The Network of Thought*, Krishnamurti Foundation Trust Ltd., London, 1982.
Krishnamurti, Jiddhu, *Commentaries on Living*, Krishnamurti Foundation India, 1975.
Krishnamurti, Jiddhu, *The Wholeness of Life*, Krishnamurti Foundation Trust Ltd., London, 1978.
Nasio, J.D., *Conceptele fundamentale ale psihanalizei*, Editura Iri, București, 1999.